

Profesor Adam Andrzejewski (1914-1998)

PROFESOR ADAM ANDRZEJEWSKI (1914-1998) – POSTAĆ, BADANIA I DZIAŁALNOŚĆ

Minęły już ponad dwa lata od śmierci Profesora Adama Andrzejewskiego. Odszedł jako najwybitniejszy znawca w kraju, autorytet na arenie międzynarodowej w zakresie szeroko rozumianej polityki mieszkaniowej i osadniczej. Będąc ekonomistą o wyraźnym nachyleniu społecznym i przestrzennym, stał się czołowym kontynuatorem polskiej szkoły badań nad mieszkalnictwem, do której nawiązywali m.in. Ludwik Krzywicki, Stanisław Rychliński, Ludwik Landau. Szkoły rodzącej się w międzywojennej działalności naukowej i społecznej postaci trwale zapisanych w dziejach mieszkalnictwa polskiego, zaangażowanych w poprawę sytuacji mieszkaniowej uboższych warstw ludności pracowniczej: przede wszystkim Teodora Toeplitza, a także Konstantego Krzeczковского, Jana Strzeleckiego, Edwarda Strzeleckiego, Stanisława Tołwińskiego oraz Mariana Nowickiego, Michała Kaczorowskiego i innych. Do wymienionych badaczy, w większości twórców społecznej myśli mieszkaniowej w Polsce, wracał Adam Andrzejewski we wspomnieniach, pismach okolicznościowych, artykułach, wydając wybory ich prac. Czuł się w tym zakresie, jak mawiał, podwójnie zobowiązany w stosunku do tych, których pisma i działania go wychowały, oraz wobec generacji młodszych¹.

¹ Zob. A. Andrzejewski m.in.: Edward Strzelecki. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4, 1967, s. 3-5; *Przedmowa*. [w:] *Wybór pism Stanisława Tołwińskiego*. Komisja Historyczna Rady Naukowej CZSBM, Warszawa 1975, s. 3-8; Michał Kaczorowski i *Jego prace w dziedzinie mieszkalnictwa*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 3-4, 1976, s. 85-89; Michał Kaczorowski *a sprawa mieszkaniowa*. [w:] Michał Kaczorowski – *Człowiek i Dzieło*. PWN, Warszawa 1979, s. 99-111; *Poglądy Teodora Toeplitza a polityka budowlano-mieszkaniowa w Polsce Ludowej*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 3-4, 1979, s. 52-70; (współautorzy: K. Dziewoński, J. Goryński): *Postowie* [w:] Michał Kaczorowski: *Początki odbudowy kraju i stolicy, 1944-1949*. PWN, Warszawa 1980, s. 286-287. Adam Andrzejewski przyczynił się jako redaktor naczelny „Spraw Mieszkaniowych” do edycji wspomnień o Janie Strzeleckim - zob. Jan Strzelecki (1986-1944). *Wspomnienia*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 2, 1968, s. 8-40. Wskazać trzeba także nie mające odbicia publikacyjnego inicjatywy i udział Adama Andrzejewskiego

Podstawowym polem doświadczalnym dla społecznego budownictwa mieszkaniowego, główną formą realizacji idei osiedla społecznego i kształtowania innych założeń polskiej szkoły polityki i badań mieszkaniowych, była w okresie międzywojennym Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa – założona w 1921 r. m.in. przez Jana Strzeleckiego, Stanisława Szwalbe, Stanisława Tołwińskiego, rozwijana po 1925 r. dzięki staraniom m.in. Teodora Toeplitza, Mariana Nowickiego. O spółdzielni pisał Adam Andrzejewski przy różnych okazjach². Obszerny zbiór powojennych prac Profesora zgromadzony w Izbie Historii WSM jest tego istotnym dowodem³.

Adam Andrzejewski urodził się w Odessie, gdzie przywędrował w poszukiwaniu pracy Jego dziad, farmaceuta. Podczas nauki w szkole średniej, którą ukończył w 1932 r. w Toruniu, jego zainteresowania, pobudzane dużym księgozbiorem ówczesnej ksiąźnicy miejskiej, kierowały się w stronę zagadnień kulturalnych, zwłaszcza historii literatury pięknej i teatru. Zebrał np. obszerny źródłowy materiał kronikarski dotyczący historii teatru w Toruniu. W związku z zawodem swojego ojca, kapitana żeglugi wielkiej (SS „Lwów”, w czasie wojny w konwojach) związany był z Gdynią, odbywał podróże zagraniczne, m.in. do Anglii. Ostatecznie przewały jednak zainteresowania społeczne. Jako miejsce studiów wyższych wybrał Szkołę Główną Handlową w Warszawie, jedyną wówczas w Polsce – jak wspominał – wyższą uczelnię o charakterze ogólnokształcącym.

w reedycji „Pamiętników bezrobotnych”, w wydaniu nowych tomów *Pamiętników emigrantów z Kanady i Stanów Zjednoczonych* - bezcennych dla historii dokumentów zebranych przez Ludwika Krzywickiego. Zob. m.in. A. Andrzejewski: *Pamiętniki emigrantów kanadyjskich*. IGS, „Biuletyn”, nr 2, 1970, s. 113-117; *Przedmowa [w:] Pamiętniki emigrantów. Kanada*. KiW, Warszawa 1970, s. 5-15; *O pamiętnikach emigrantów USA*. „Pamiętnikarstwo Polskie”, z. 1-4, 1977, s. 57-66. Przypomnieć można również *Wybór Pism* Teodora Toeplitza przygotowany z inicjatywy i pod przewodnictwem Adama Andrzejewskiego – będącego autorem wstępu do tej pracy - przy współudziale: dr J. Landy-Tołwińskiej, S. Szwalbe oraz K. L. Toeplitza. *Wybór pism* Teodora Toeplitza powstały pod patronatem b. Centrum Badawczo-Rozwojowego i b. Komisji Historycznej w b. Centralnym Związku Spółdzielni Budownictwa Mieszkaniowego został złożony – jak wskazują dokumenty – w Wydawnictwie Spółdzielczym CRS - 29 lutego 1989 r. i przygotowany do druku. Likwidacja CZSBM wstrzymała publikację *Wyboru*, którego maszynopisu nie udało się dotąd odnaleźć.

² Zob. A. Andrzejewski m.in.: *Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa*. [w:] *Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski do 1945 r. t. II*, WP, Warszawa 1981, s. 469.

³ Zob. m.in. M. Cesarski: *Izba Historii Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej*. IGS, „Biuletyn” nr 3-4, SGH, Warszawa 1996, s. 111-114. M. Cesarski: *Tematyczny układ zbiorów Izby Historii WSM*. Warszawa 1996, s. 10 (maszynopis w posiadaniu dyrekcji Społecznego Domu Kultury w Warszawie przy ul. Próchnika 8^a).

W czasie studiów w SGH na kierunku konsularnym, ukończonych w 1936 r., pod wpływem profesorów Ludwika Krzywickiego i Konstantego Krzeczковского wiąże się ze środowiskiem polityków społecznych zgrupowanych wokół Instytutu Gospodarstwa Społecznego, z którym współpracowali także m.in. Ludwik Landau, Stanisław Rychliński, Jan Strzelecki oraz Edward Strzelecki⁴. Styka się z innymi historycznymi postaciami nauki polskiej: Edwardem Lipińskim, Michałem Kaleckim, Czesławem Bobrowskim kształtującymi jego podejście do zagadnień społeczno-gospodarczych. Sympatyzuje z czasopiśmem „Gospodarka Narodowa” wydawanym przez reformatorską grupę z przedwojennego Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (m.in. Cz. Bobrowski, M. Kalecki, M. Kaczorowski). Praca dyplomowa Adama Andrzejewskiego pt. *Blokada gospodarcza w prawie międzynarodowym* napisana pod kierunkiem Juliana Makowskiego, znawcy tej dziedziny prawa, zostaje nagrodzona i przyjęta również jako praca magisterska. Przedwojenną publicystykę rozpoczyna jednak od świata literatury i poezji związanej z problematyką społeczną⁵. Pozostając w okresie studiów przy tematyce wpływu literatury na stosunki społeczne, kieruje swoje publikacje ku sprawom społeczno-gospodarczym. Pisze także pierwsze artykuły i omówienia dotyczące zagadnień mieszkaniowych i elementów polityki przestrzennej. Aktywnie działa w lewicującym ruchu studenckim i młodzieżowym – należy m.in. do Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej, Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, współredaguje „Życie Akademickie” – organ ZPMD⁶.

Przedwojenne publikacje Adama Andrzejewskiego mają na ogół charakter zaangażowanej publicystyki, nierzadko o cechach literackich, dotyczącej zagadnień społeczno-kulturowych⁷, ogólnej polityki

⁴ Zob. M. Cesarski: *Problematyka mieszkaniowa i osadnicza w pracach badaczy związanych z WSH-SGH*. [w:] *Samorząd terytorialny i mieszkalnictwo w badaniach naukowych i dydaktyce SGH 1906-1995*. „Monografie i Opracowania”, nr 423. Oficyna Wydawnicza SGH. Warszawa 1997, s. 15-32.

⁵ Zob. m.in. publikacje A. Andrzejewskiego w czasopiśmie „Życie Akademickie” np. *We mgle środków i celów*, nr 2, 1933, s. 3; *Problem nadprodukcji inteligencji w świetle rzeczywistości*, nr 4, 1934, s. 3; *Kultura na peryferiach*, nr 7-8, 1934, s. 5.

⁶ Zob. m.in. „ZET” w walce o niepodległość i budowę państwa. *Szkice i wspomnienia*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1996, s. 369-442.

⁷ Zob. publikacje A. Andrzejewskiego w tygodniku „Naród i Państwo” m.in.: *Rynki pracy i polityka zatrudnienia*, nr 19-20, 1938, s. 10-11; *Zmierzch czy odrodzenie liberalizmu*, nr 33-34, 1938, s. 6; *U podstaw gospodarstwa polskiego*. Na marginesie książki J. Stachniuka, nr 21-22, 1939, s. 4-5; *Książka o płacach pracowników m. st. Warszawy*, nr 1, 1939, s. 8.

społeczno-gospodarczej, problematyki mieszkaniowej, urbanizacyjnej i przestrzennej⁸. W bibliografii prac Profesora liczącej ponad 550 pozycji, z których więcej niż 120 przypada na okres 1933-1939, pominięte są niektóre nie ocalałe – jak można sądzić – z pożogi wojennej recenzje oraz felietony i notatki ze stałej rubryki „Notatnik Gospodarczy”. Rubrykę tę prowadzi Adam Andrzejewski w latach 1938-1939, będąc od 1937 r. (po rocznej służbie wojskowej) sekretarzem redakcji w tygodniku „Naród i Państwo” skierowanym do światłych patriotycznych warstw społeczeństwa polskiego o orientacji etatystycznej. Brak także publikacji związanych z jego pracą w równie ambitnym, szeroko zakrojonym, przeznaczonym dla młodej demokratycznej inteligencji polskiej, stanowiącym kontynuację „Życia Akademickiego” czasopiśmie „Przemiany”. Miesięcznik ten redaguje w ostatnich latach II Rzeczypospolitej wspólnie ze znanym później orientalistą Janem Reychmanem. Adam Andrzejewski współpracuje w obu pismach m.in. z Bolesławem Srockim⁹ oraz piszącym w „Narodzie i Państwie” Melchiorom Wańkowiczem.

W okresie przedwojennym powstają również publikacje Adama Andrzejewskiego będące wynikami badań własnych. Należy tu wymienić studium na temat bilansu surowcowego Polski wykonane podczas jego pracy (od 1937 r.) w Ministerstwie Skarbu. Skrót studium opracowanego na polecenie ówczesnego Wicepremiera i Ministra Skarbu Eugeniusza Kwiatkowskiego zostaje opublikowany w miesięczniku społeczno-gospodarczym „Drogi Polski”. Przypomnieć można również artykuł o kredytowaniu budownictwa z miesięcznika „Polska Gospodarcza”, a także inne¹⁰. Adam Andrzejewski staje się przedstawicielem pokolenia wyrosłej w Polsce międzywojennej młodej, postępowej inte-

⁸ Zob. publikacje A. Andrzejewskiego w tygodniku „Naród i Państwo” m.in.: *O programie polityki budowlanej*, nr 7-8, 1938, s. 14; *Projekt sfinansowania budownictwa społecznego*, nr 9-10, 1938, s. 13-14; *Ulgi inwestycyjne*, nr 11-12, 1938, s. 14; *Miasta Centralnego Okręgu*, nr 23-24, 1938, s. 14; *Szklane domy i rzeczywistość*, nr 41-41, 1938, s. 9-10; *Wytyczne akcji kredytowo-budowlanej*, nr 3-4, 1939, s. 13; *Impulsy regionalne*, nr 5-6, 1939, s. 5-6; *Jeszcze raz o problemie mieszkaniowym*, nr 23-24, 1939, s. 17.

⁹ Zob. m.in. A. K. Kunert: *Słownik bibliograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944*, t. III. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1991, s. 158-160.

¹⁰ Zob. A. Andrzejewski m.in.: *Rozwój produkcji surowców krajowych i stan jej na tle potrzeb surowcowych w chwili obecnej*, „Drogi Polski” nr 8, 1939, s. 519-530; *Kredytowanie akcji budowlanej i terenowej*, „Polska Gospodarcza” z. 3, 1938, s. 84-85; *Blokada gospodarcza Niemiec w czasie wojny światowej*, „Naród i Państwo”, nr 19-20, 1939, s. 3-4.

ligencji wkraczającej w arkana nauki. Udział w kampanii wrześniowej (72 Radomski Pułk Piechoty rozбитý w walkach pod Łodzią 7-8 IX) oraz pobyt w obozie jenieckim (od 12 IX) przerywają na 5 lat aktywność Adama Andrzejewskiego na rzecz rozwoju Polski.

Przez dalsze 53 lata Adam Andrzejewski działa w dziedzinie, w której stawia pierwsze kroki w 1938 r. za namową Michała Kaczorowskiego – m.in. ówczesnego sekretarza Polskiego Towarzystwa Reformy Mieszkaniowej – w biurze ekonomicznym Ministerstwa Skarbu. Polską szkołę badań mieszkalnictwa rozwija w okresie powojennym godząc początkowo (1945-1949) badania naukowe z pracą w Ministerstwie Odbudowy (naczelnik Wydziału Polityki Mieszkaniowej i Osiedleńczej i wicedyrektor Gabinetu) pod zwierzchnictwem przedwojennego szefa, ministra Michała Kaczorowskiego. Najpierw, będąc m.in. sekretarzem Zarządu Polskiego Towarzystwa Reformy Mieszkaniowej – reaktywowanego w latach 1946-1949 – oraz członkiem redakcji organu PTRM, pisma „Dom Osiedle Mieszkanie”, a także działając w Radzie Naukowej Ziemi Odzyskanych (1946-1948). Później, na większą skalę, z gronem współpracowników, przyjaciół i uczniów skupionych wokół utworzonego wraz z Michałem Kaczorowskim w 1949 r. Instytutu Budownictwa Mieszkaniowego, od 1968 r. – Instytutu Gospodarki Mieszkaniowej obchodzącego w 1999 r. 50-lecie istnienia (w latach 1974-1986 – pionu mieszkaniowego w Instytucie Kształtowania Środowiska, w latach 1986-1990 – w Instytucie Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej). Spośród pracowników stanowiących w różnych okresach trzon kadry IBM i IGM należy wymienić przede wszystkim: Jerzego Bogusza, Wandę Czecherdę, Jana Kornilowicza, Jerzego Cegielskiego, Stanisława Chojckiego, Jana Dangla, Andrzeja Dobrudzkiego, Władysława Dominiaka, Franciszka Gliszczyńskiego, Juliusza Goryńskiego, Andrzeja Grudzińskiego, Danutę Kozińską, Hannę Kuleszę, Edwarda Kuminka, Wandę Litterer-Marwege, Witolda Nieciunskiego, Zofię Pratkowską, Tadeusza Przeciszewskiego, Zbigniewa Skatubę, Andrzeja Stasiaka, Hanke Zaniewską, Tadeusza Źarskiego. Z IBM i IGM współpracują ponadto w różny sposób w latach 50. i 60. m.in. Czesław Bobrowski, Kazimierz Dziewoński, Edward Strzelecki, Stanisław Tołwiński. W okresie tym Instytut nawiązuje – w dużym stopniu w wyniku pośrednictwa Adama Andrzejewskiego – kontakty z wieloma polskimi i zagranicznymi instytucjami badawczymi m.in.: Instytutem Urbanistyki i Architektury, Komitetami PAN: Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Nauk Demograficznych, Badań i Prognoz „Polska-2000”,

Zakładem Badań Społeczno-Gospodarczych PAN i GUS, Szkołą Główną Planowania i Statystyki, Politechniką Warszawską, Uniwersytetem Warszawskim, za granicą zaś m.in.: z Komitetem Mieszkalnictwa, Budownictwa i Planowania Przestrzennego Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ w Genewie, Międzynarodową Federacją Mieszkalnictwa, Urbanistyki i Planowania Regionalnego w Hadze, Instytutem Badawczym Budownictwa w Hanowerze (ówczesna RFN), Ośrodkiem Badawczym Budownictwa w Garston (Anglia) i innymi.

Adam Andrzejewski pełni funkcję dyrektora IBM do spraw naukowych do 1965 r., kiedy to musi formalnie rozstać się z Instytutem na 6 lat przeciwstawiając się z powodów merytorycznych wraz z Juliuszem Goryńskim (tracącym w związku z tym funkcję wiceministra budownictwa) ówczesnym standardom tzw. budownictwa oszczędnościowego. Począwszy od lat 50. Adam Andrzejewski interesuje się szerzej ujmowanym rozwojem przestrzennym, a zwłaszcza planami regionalnymi określającymi m.in. rozmieszczenie osadnictwa wraz z koncentracją i rozmiarami budownictwa mieszkaniowego. Zainteresowanie to wyraża się przede wszystkim współdziałaniem w wytyczaniu planu regionalnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Do pracy tej skierowani zostają przez Profesora okresowo Andrzej Stasiak, a później Stanisław Chojecki. Wkrótce, w 1967 r. powstaje Oddział IBM/IGM w Katowicach kierowany przez Lucynę Frąckiewicz. Wspomnieć także trzeba udział IBM w pracach nad planem regionu stołecznego i województwa warszawskiego, do których Profesor zachęcał, wytyczając kierunki i syntetyzując – delegując z IBM Franciszka Gliszczyńskiego i Jerzego Cegielskiego.

Już na początku lat 60. Adam Andrzejewski docenia znaczenie budownictwa mieszkaniowego na obszarach wiejskich. Potrzeby mieszkaniowe ludności wiejskiej stanowiącej połowę ludności kraju zaspokaja wówczas, tak jak i obecnie, budownictwo indywidualne. Zainteresowanie standardem powierzchniowym i wyposażeniowym mieszkań na wsi jest wtedy znikome. W tej sytuacji Adam Andrzejewski doprowadza do powstania w IBM w 1960 r. Zakładu Spraw Mieszkaniowych Wsi, w którym dominującą rolę odgrywają Zbigniew Skałuba, Andrzej Stasiak – kierownik Zakładu do 1976 r. – oraz Hanka Zaniewska (specjalizująca się w zagadnieniach budownictwa mieszkaniowego PGR), przybliżając tę istotną problematykę z punktu widzenia społecznego, ekonomicznego, przestrzennego i technicznego. Profesor Adam Andrzejewski sprawuje również pieczę nad innymi pierwotnymi zakładami IBM wraz

z ówczesnym Sekretarzem Naukowym IBM-u – Edwardem Kuminkiem – m.in. Zakładem Polityki Mieszkaniowej, Zakładem Ekonomiki Zespołów Mieszkaniowych, Zakładem Statystyki Mieszkaniowej; interesuje się ich przekształceniami i dalszym rozwojem.

Profesor jest współtwórcą i redaktorem naczelnym w latach 1963-1991 powstającego w Instytucie i do dziś istniejącego kwartalnika naukowego „Sprawy Mieszkaniowe”, najpoważniejszego forum wymiany niezależnej myśli mieszkaniowej w Polsce. W latach 1971-1974 wraca na stanowisko dyrektora IGM, a od 1991 r. przewodniczy Radzie Naukowej Instytutu. Jest jednym z inicjatorów uchwalonego w 1972 r. powstałego pod nadzorem KC PZPR perspektywicznego programu poprawy warunków mieszkaniowych, który – mimo załamania się – powoduje wzrost rozmiarów budownictwa mieszkaniowego w Polsce do prawie 300 tys. mieszkań rocznie pod koniec lat 70. Adam Andrzejewski utrzymuje do końca ścisły związek z Instytutem – rzadką w Polsce pod względem konsekwencji i ciągłości badań placówką, stanowiącą zwłaszcza w pierwszych latach po wojnie azyl dla ludzi o różnej przeszłości politycznej i światopoglądach¹¹.

Adam Andrzejewski prowadzi także w latach 1953-1986 działalność naukowo-dydaktyczną w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. Uzyskuje stopnie i tytuły naukowe: doktora (1960), profesora nadzwyczajnego (1955) i zwyczajnego (1971)¹². Kieruje Zakładem Gospodarki Mieszkaniowej w Katedrze Gospodarki Miejskiej (1962-1965), Katedrą Polityki Mieszkaniowej (1966-1971). Zasiada w Senacie Uczelni sprawując po śmierci Edwarda Strzeleckiego stanowisko dyrektora Instytutu Gospodarstwa Społecznego (1965-1970). Jest również dyrektorem Instytutu Gospodarki Miejskiej i Polityki Mieszkaniowej (1977-1986), kierując jednocześnie zorganizowanym tam w 1981 r. Zakładem Polityki Mieszkaniowej i Osadniczej. W Zakładzie, który w latach 1986-1991 obejmuje Andrzej Stasiak, wychowankami Profesora Adama Andrzejewskiego są Marek Majchrzak, Jan Matuszewski, następnie Andrzej

¹¹ Zob. A. Andrzejewski: *Z dziejów Instytutu Budownictwa Mieszkaniowego i Instytutu Gospodarki mieszkaniowej*. „Sprawy mieszkaniowe”, z. 3-4, 1984, s. 91-105; E. Kuminek m.in.: *Instytut Budownictwa Mieszkaniowego w latach 1949-1964*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 3-4, 1964, s. 124-129; *Instytut Gospodarki Mieszkaniowej (1949-1990)* „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 2-3, 1999, s. 5-16.

¹² Zob. A. Andrzejewski. [w:] *Kto jest kim w Polsce*. Informator biograficzny. Edycja 3. Wydawnictwo Interpress. Warszawa 1993, s. 19; A. Andrzejewski [w:] *Złota Księga Nauki Polskiej 2000 – Naukowcy Przełomu Wieków*. Wyd. Helion, Gliwice 2000, s. 9-10.

Gałązka i Maciej Cesarski. U schyłku życia obchodzi Profesor w 1996 r. 90-lecie SGH (w latach 1949-1991 SGPiS), przyczyniając się wydatnie – jako współautor oraz nieformalny redaktor i opiniodawca części mieszkaniowej – do powstania jubileuszowej publikacji¹³. Praca w IBM/IGM oraz SGPiS/SGH stanowi podstawową platformę aktywności Adama Andrzejewskiego na wielu innych płaszczyznach.

W latach 1949-1984 bierze udział w pracach Komitetu Budownictwa, Mieszkalnictwa i Planowania Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ, pełniąc funkcję wiceprzewodniczącego i przewodniczącego (1968-1975) oraz Konsultanta Sekretariatu EKG (1962-1964). Poza wyjazdami do Szwajcarii, odbywa podróże studialne m.in. do Austrii, Belgii, Chin, Czechosłowacji, Francji, Holandii, Jugosławii, Kanady, Norwegii, Republiki Federalnej Niemiec, Rumunii, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Włoch i Związku Radzieckiego. Opracowuje z ekspertami zagranicznymi obszernie studia dotyczące m.in. długookresowych tendencji w polityce mieszkaniowej¹⁴. Jest autorem kilkunastu innych prac o zasięgu międzynarodowym. Podkreślić należy współpracę z Dawidem Donnisonem z Wielkiej Brytanii, która zaowocowała wspólnymi publikacjami i przyjaźnią. Profesor Adam Andrzejewski jest przez długie lata członkiem Międzynarodowej Federacji Mieszkalnictwa, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego oraz Międzynarodowej Unii Badań nad Ludnością.

W Polskim Towarzystwie Ekonomicznym – jako członek-założyciel Oddziału Warszawskiego (od 1946 r.) – w Sekcji Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej kieruje razem z Witoldem Nieciuińskim m.in. dwiema ekspertyzami mieszkaniowymi (1979 i 1981 r.)¹⁵. Uczest-

¹³ Zob. A. Andrzejewski, M. Cesarski, M. Majchrzak, J. Matuszewski, A. Stasiak: *Kierunki badań nad mieszkalnictwem i osadnictwem w latach 1953-1992*. [w:] *Samorząd terytorialny i mieszkalnictwo w badaniach naukowych i dydaktyce SGH...* jw., s. 82-106.

¹⁴ Zob. m.in. A. Andrzejewski, D. Donnison: *Major long-term Problems of Government Housing and Related Policies*. (t. I i II) ECE, United Nations, New York, 1966.; A. Andrzejewski, M. Lujanen: *Major Trends in Housing Policy*. United Nations, New York 1980 (również wersja w jęz. francuskim).

¹⁵ Zob. (współautorzy: R. Jajszczyk, E. Kuminek, W. Nieciuiński, J. Nowicki i inni). *Stan i kierunki rozwoju gospodarki i budownictwa mieszkaniowego w Polsce. I Ekspertyza PTE*. Praca zbiorowa pod kier. A. Andrzejewskiego i W. Nieciuińskiego, PTE, Warszawa; (współautorzy: R. Jajszczyk, E. Kuminek, W. Nieciuiński, J. Nowicki, A. Stasiak i inni): *Gospodarka i budownictwo mieszkaniowe w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i drogi wyjścia z kryzysu. II ekspertyza PTE*. Praca zbiorowa pod kier. A. Andrzejewskiego i W. Nieciuińskiego, PTE, Warszawa (masz. powiel.).

niczy w Komisji Historycznej Zarządu Głównego PTE. W ramach prac w Towarzystwie Urbanistów Polskich, do którego należy od 1948 r. (od 1986 r. jako członek honorowy), działa w Zarządzie Głównym, w tym jako wiceprezes (1951-1962), oraz w Radzie Programowej miesięcznika „Miasto” (1961-1965). Wykłada na Wydziale Architektury i na Studium Planowania Przestrzennego Politechniki Warszawskiej (1948-1957). Jest w Radzie Naukowej Instytutu Urbanistyki i Architektury (1971-1974). W kwartalniku „Kronika Warszawy”, do którego Komitetu Redakcyjnego przystaje w okresie 1971-1992, wykazuje świadectwo głębokiej wiedzy warsawianistycznej¹⁶.

Adam Andrzejewski zyskuje uznaną pozycję w polskim ruchu spółdzielczości mieszkaniowej. Równolegle ze wspomnianymi wcześniej osiągnięciami publikacyjnymi wchodzi w 1956 r. do Rady utworzonego Centralnego Związku Spółdzielni Budownictwa Mieszkaniowego, w której pozostaje do lat 80. W 1965 r. zostaje członkiem Rady Naukowej CZSBM i przewodniczy jej do 1972 r. Przewodniczy także Radzie Programowej istniejącego do 1973 r. wydawnictwa Rady Naukowej CZSBM pt. „Materiały i Studia”. Udziela się w latach 1966-1981 w Radzie Naukowej Spółdzielczego Instytutu Badawczego oraz Radzie Programowej czasopisma „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy”. W latach 80. jest ponadto zastępcą przewodniczącego Komisji Historycznej Rady Naukowej CZSBM współpracując m.in. ze Stanisławem Szwalbe¹⁷.

Istotną płaszczyzną badań procesów urbanizacyjnych staje się dla Adama Andrzejewskiego powstały w 1958 r. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN. Adam Andrzejewski wybrany zostaje do Prezydium Komitetu (1964 r.), przewodniczy Komisji Urbanizacji Kraju (1966-1971), jest zastępcą przewodniczącego Komitetu i przewodniczącym Komisji Infrastruktury Osadniczej (1984-1992), pozostaje członkiem Prezydium (1993-1995). Uczestnicząc m.in. w dwóch ekspertyzach urbanizacyjnych KPZK PAN (1978 i 1981) kieruje trzecią ekspertyzą dotyczącą procesów urbanizacyjnych w latach 80. i 90.

¹⁶ Zob. A. Andrzejewski m.in.: *Sytuacja mieszkaniowa Warszawy i jej problemy*. „Kronika Warszawy”, 1973, z. 2, s. 5-20; (współautorzy: J. Dangschat, J. Goryński): *Polnische Wohnungswirtschaft und die Wohnungsversorgung in Warschau*. „Archiv für Kommunalwissenschaften”. Deutsches Institut für Urbanistik, z. 2, 1986, s. 219-239; *Bilans osiągnięć i trudności odbudowy Warszawy – warunki życia mieszkańców*. [w:] *Warszawa współczesna, geneza i rozwój*. PWN, Warszawa 1981, s. 328-347.

¹⁷ Zob. M. Cesarski: *Prof. Adam Andrzejewski (1914-1998). Dokonania na niwie spółdzielczości mieszkaniowej*. „Domy Spółdzielcze”, nr 7, 2000, s. 8-9.

(1988)¹⁸. W KPZK PAN jego badania w zakresie relacji rozwoju przestrzennego, osadnictwa i mieszkalnictwa wskazujące na „ułomność urbanizacji”, tzn. na opóźnienia w inwestycjach infrastrukturalnych nabierają szerszego wymiaru. Adam Andrzejewski wykazuje aktywność w innych placówkach PAN, także od chwili ich powstania: od 1966 r. w Komitecie Nauk Demograficznych (w latach 1966-1971 w Prezydium), od 1969 r. w Komitecie Badań i Prognoz „Polska-2000” (w okresie 1984-1987 w Prezydium), Komitecie Badań Rejonów Uprzemysławianych. W KPZK i innych wymienionych komitetach Adam Andrzejewski współpracuje i publikuje z Michałem Kaczorowskim, Janem O. Chmielewskim, Kazimierzem Secomskim, Edwardem Strzeleckim oraz Kazimierzem Dziewońskim, Juliuszem Goryńskim, Jerzym Kołodziejskim, Bolesławem Maliszem, Andrzejem Stasiakiem, Sylwestrem M. Zawadzkim i innymi.

Pytany o pole zainteresowań badawczych, Profesor Adam Andrzejewski odpowiadał zwykle: „ekonomista zajmujący się polityką mieszkaniową i osadniczą”, zatajając dla niewtajemniczonych rozległą wiedzę w zakresie ekonomii, gospodarki i polityki przestrzennej, demografii, polityki społecznej i innych dziedzin. Nie traktował swojego przedmiotu badań jako wąskiej specjalizacji. Właściwym obszarem badań Adama Andrzejewskiego była bowiem cała sfera osadnictwa z jej uwarunkowaniami ekonomicznymi, społeczno-demograficznymi, przestrzennymi, technicznymi, kulturowymi, ekologicznymi, wymagająca znakomitej orientacji również w zakresie procesów urbanizacyjnych, gospodarki komunalnej, architektury, socjologii, historii gospodarczej i innych pozornie odległych dziedzin. W szerokim wachlarzu zainteresowań Profesora główną rolę odgrywało jednak mieszkalnictwo.

Wyróżnić można sześć warstw badań określonych przez Adama Andrzejewskiego w końcu lat 60., kiedy głównym miejscem jego pracy pozostawał Instytut. Są to: 1) ujęcia monograficzne i syntetyczne problematyki mieszkaniowej, 2) badania nad sytuacją i stosunkami mieszkaniowymi w Polsce, 3) prace dotyczące oceny potrzeb mieszkaniowych i planowania budownictwa mieszkaniowego, 4) studia w zakresie polityki mieszkaniowej i modelu gospodarki mieszkaniowej, 5) analizy stosunków mieszkaniowych i budownictwa mieszkaniowego za granicą, 6) problematyka urbanizacyjna i osadnicza, jej aspekty demograficzne

¹⁸ Zob. A. Andrzejewski: Wstęp i omówienie ankiety [w:] III Ekspertyza. Procesy urbanizacyjne w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Odpowiedzi na ankietę. KPZK PAN. Warszawa 1988, s. 5-22.

i podstawy materialne¹⁹. Sformułowane kierunki badań nakreślające niepełny, dyktowany skromnością Profesora obraz jego działalności naukowej przeplatają się w rzeczywistości i uzupełniają, utrudniając także z tego punktu widzenia ściślejsze umiejscowienie ich w czasie. Nakazują sposób prezentacji skupiającej się na podstawowych, reprezentatywnych pracach Adama Andrzejewskiego nie mieszczących się często w grupowaniu problemowym, tym bardziej że z upływem czasu akcenty pracy badawczej Profesora zmieniają się, a jej horyzonty ulegają rozszerzeniu. W latach 80. problematyka urbanizacyjna i osadnicza skupiają coraz większą uwagę Profesora, o czym świadczy m.in. jego działalność w Komitecie Badań i Prognoz „Polska-2000” PAN.

Profesor Adam Andrzejewski, mając duże uznanie międzynarodowe, służył swoimi umiejętnościami przede wszystkim krajowi ojczystemu. Jego badania oddają trudne losy mieszkalnictwa i osadnictwa na ziemiach polskich. Rozpocząć trzeba od jedynej – mało znanej, ocalałej w niewielu egzemplarzach przedwojennej książki Konstantego Krzeczковского²⁰ – monografii autorstwa Adama Andrzejewskiego obejmującej sytuację mieszkaniową Polski w latach 1918-1974²¹, uznanej za najlepszą książkę z zakresu mieszkalnictwa w Polsce. Publikacji o nieprzemijającej wartości przedstawiającej po raz pierwszy przebieg i kierunki przekształceń sytuacji mieszkaniowej kraju w tak długim okresie, na szerokim tle społeczno-gospodarczym. Książka Adama Andrzejewskiego stanowiąca wzorzec metodyczny badań nad sytuacją mieszkaniową sięga w zakresie niektórych informacji do 1870 r. Stanowi zatem, jak gdyby, zamknięcie tej problematyki na przestrzeni wieku. Przewyższa trudności związane z porównaniami sytuacji mieszkaniowej znacznie różniących się społeczeństw Polski przed- i powojennej w skali kraju i układzie przestrzennym przy równoprawnym traktowaniu problematyki wiejskiej. Trzon materiału statystycznego stanowią wyniki spisów powszechnych polskich i niemieckich – wywodzące się z doku-

¹⁹ Zob. Prof. dr Adam Andrzejewski: *Życiorys i praca naukowa*. SGPiS, Warszawa 1970, s. 2-4 (maszynopis powielony).

²⁰ Zob. K. Krzeczkowski: *Kwestia mieszkaniowa w miastach polskich*. Nakładem Związku Miast Polskich. Warszawa 1939.

²¹ Zob. A. Andrzejewski: *Sytuacja mieszkaniowa w Polsce w latach 1918-1974*. PWE, Warszawa 1977. Recenzje: K. L. Toeplitz *Sprawy Mieszkaniowe*, z. 3, 1978, s. 89-93; E. Kuminnek: *Trudne sprawy mieszkaniowe*. „Nowe Książki”, nr 5, 1978, s. 22-23; W. Litterer-Marwege: *Studia Demograficzne*, nr 53, 1978, s. 115-119; T. Żarski: *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, nr 7, 1978, s. 85-87.

mentalnej pracy Profesora pt. *Zasoby mieszkaniowe miast w Polsce* (cz. I i II, 1951 r.) – wzbogacone unikalnymi szacunkami. W podsumowaniu kierunków przemian sytuacji mieszkaniowej przeprowadzone są porównania Polski z innymi krajami europejskimi. Sprawy związane ze standardami urbanistycznymi i osadniczymi omawiane w sposób ogólny, jednak np. wprowadzona przez Adama Andrzejewskiego koncepcja infrastrukturalnej luki urbanizacyjnej i teza o jej pogłębianiu się w naszym kraju została przedstawiona w tej książce najpełniej.

Syntetyczne ujęcia problematyki mieszkaniowej można znaleźć we wcześniejszych – w tym wspomnianych już, napisanych z autorami zagranicznymi²² – pracach Adama Andrzejewskiego. Należy do nich m.in. książka wyróżniona na pierwszym konkursie PTE im. Oskara Lange²³. Odrębną pozycję stanowi podręcznik akademicki *Polityka mieszkaniowa*, będący jedyną w Polsce systematyzacją przedmiotu i metod badawczych w tej dziedzinie. W ostatnim wydaniu (1987 r.) szczególną uwagę przyciągają nakreślone przyczyny i konsekwencje kryzysu mieszkaniowego lat 80. oraz pozostające bez echa propozycje zmian w polityce mieszkaniowej traktowanej jako integralny składnik ogólnej polityki społeczno-gospodarczej i przestrzennej²⁴.

Społeczne aspekty mieszkalnictwa zaznaczają się w pracach Adama Andrzejewskiego w sposób wyraźny. Wyodrębnić można jednak publikacje, w których nieprzeciętne znanstwo Profesora w dziedzinie polityki społecznej, demografii i socjologii wysuwa się na plan pierwszy²⁵. Przypomnieć warto, że z inicjatywy Profesora rozwinęły się latach 60. i 70. studia Wandy Litterer-Marwege nad standardem miesz-

²² Zob. przypis 16.

²³ Zob. A. Andrzejewski: *Polityka mieszkaniowa - zagadnienia ekonomiczne i socjalne*. Arkady, Warszawa 1959 oraz m.in.: *Zagadnienie mieszkaniowe w Polsce Ludowej*. „Biblioteka IBM”, t. 4, PWG. Warszawa; *Budownictwo i inwestycje mieszkaniowe w krajach socjalistycznych*. KiW, Warszawa 1966. *Potrzeby mieszkaniowe. Problemy i perspektywy*. WP, Omega. Warszawa 1970. Recenzja - J. Goryński „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 2, 1971, s. 89-90.

²⁴ Zob. A. Andrzejewski: *Zarys polityki mieszkaniowej*. Arkady. Warszawa 1969; *Polityka mieszkaniowa*. PWE. Warszawa 1979; *Polityka mieszkaniowa*. PWE. Warszawa 1987. Recenzja - T. Żarski „Ekonomista”, nr 1-2, 1989, s. 258-259.

²⁵ Zob. A. Andrzejewski m.in.: *Wyż demograficzny a problemy polityki mieszkaniowej* [w:] *Społeczno-demograficzne problemy wyżu demograficznego*. Praca zbiorowa pod red. J. Rosnera. PWE, Warszawa 1968, s. 249-272; (współautor: W. Czecherda): *Mieszkanie i polityka mieszkaniowa w polityce ludnościowej*. [w:] *Polityka ludnościowa – współczesne problemy*. KiW, Warszawa 1974, s. 140-163; *Polityka mieszkaniowa i jej aspekty społeczne*. [w:] *Polityka społeczna*. Praca zbiorowa pod red. A. Rajkiewicza. Wyd. III zmienione, PWE. Warszawa 1979, s. 257-288.

kaniowym, prace Wandy Czeczery dotyczące potrzeb mieszkaniowych młodych małżeństw, badania potrzeb mieszkaniowych ludności starszej podjęte przez Danutę Kozińską. Wymogi ekonomiczne budownictwa i gospodarki mieszkaniowej również doceniane są przez Adama Andrzejewskiego, nie tylko we wspomnianych pracach o charakterze syntetycznym²⁶. W późniejszych pracach Adama Andrzejewskiego powstających w okresie narastającego strukturalnego kryzysu mieszkalnictwa i całej gospodarki polskiej coraz częściej pojawiają się rozważania prognostyczne o charakterze ostrzegawczym wsparte wariantowymi ujęciami rozwoju mieszkalnictwa²⁷.

Systematyczne badania związków mieszkalnictwa z procesem urbanizacji miast i wsi obejmujących przemiany demograficzne i społeczne oraz ewolucję infrastruktury podbudowującej rozwój osadnictwa w różnej skali przestrzennej rozpoczął Adam Andrzejewski w latach 60. Jedną z pierwszych ważnych, udostępnionych szerszemu kręgowi czytelników publikacji zajmujących się tymi zagadnieniami jest referat napisany w końcu lat 60. wspólnie z Kazimierzem Dziewońskim i Juliuszem Goryńskim²⁸. Opracowania dotyczące wzajemnego

²⁶Zob. A. Andrzejewski m.in.: *Economic and Financial Problems Associated with Housing Programmes*. [w:] *Housing Programmes: the Role of Public Health Agencies*. W. H. O., Geneva 1964, s. 181-197; *Les problèmes du logement: Problèmes économiques et financiers*. [w:] *Le rôle des services de santé publique dans les programmes des logements*. Cahiers de Santé publique No 25. Organization Mondiale de la Santé. Geneve 1967, s. 197-214; (współautor: K. Kulesza): *Ekonomika i organizacja gospodarki mieszkaniowej*. Wyd. III, poprawione i uzupełnione. PTE, Wrocław 1970.

²⁷Zob. A. Andrzejewski m.in.: (współautor: J. Goryński): *Mieszkalnictwo*. [w:] *Prognoza ostrzegawcza, lata najbliższe*, Komitet Badan i Prognoz „Polska 2000”. PAN, Warszawa 1981, s. 89; *Mieszkalnictwo w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Stan dzisiejszy i prognoza przekształcen*. [w:] *Spółczesność polskie na przełomie XX i XXI wieku*. Komitet Prognozowania Perspektywicznego Rozwoju Kraju „Polska 2000” PAN. Część I, Prognozy problemowe i działowe. t. II. „Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, Warszawa 1988, s. 7-61; *Potrzeby i problemy mieszkaniowe* [w:] *O nowoczesny kształt Polski. Dylematy rozwoju na progu XXI wieku*. Raport prognostyczny. Komitet Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000” PAN. „Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, Warszawa 1989, s. 267-288.

²⁸ Zob. A. Andrzejewski m.in.: *Procesy urbanizacyjne a polityka mieszkaniowa*. „Miasto”, nr 8-9, 1962, s. 1-6; A. Andrzejewski: *Rozwój demograficzny, urbanizacja a potrzeby mieszkaniowe w świetle doświadczeń Polski i niektórych krajów socjalistycznych*. „Studia Demograficzne”, nr 11, 1966, s. 69-79 (zob. również w: *Congres de la Population - 1965*, vol. IV: *Migrations, Urbanization, Development Economique*. Nations Unies, New York 1969, s. 486-487); A. Andrzejewski, K. Dziewoński, J. Goryński: *Perspektywy urbanizacji i rozwoju sieci osadniczej kraju jako elementy prognoz społecznych*. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, 1968, s. 123-128.

stosunku mieszkalnictwa oraz infrastruktury komunalnej i społecznej, ich miejsca w układzie osadniczym doprowadzają Profesora do koncepcji infrastruktury osadniczej²⁹, ukształtowanej w latach 70. – stosowanej później w pracach wielu autorów. Wprowadzając koncepcję infrastruktury osadniczej zwraca Profesor większą uwagę na wskazywane przezeń już w końcu lat 50. znaczenia kategorii majątku trwałego i czynników jego reprodukcji w badaniach mieszkalnictwa i całej sfery osadnictwa w Polsce. Zachęca do badań w tym kierunku podjętych w IBM przez Stanisława Chojeckiego, które rozwija od lat 80. w SGPiS i SGH Maciej Cesarski. Dostrzeganie powiązań zagadnień osiedleńczych z całokształtem uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, przestrzennych i środowiskowych umożliwiała Profesorowi swobodne poruszanie się m.in. w zakresie gospodarki i polityki przestrzennej³⁰.

Poszukiwania badawcze w zakresie osadnictwa prowadzi Adama Andrzejewskiego po około piętnastu latach od napisania *Sytuacji mieszkaniowej w Polsce w latach 1918-1974*, do monograficznego ujęcia procesów urbanizacyjnych w kraju w latach 80. i 90.³¹. Zakres czasowy i tematyczny publikacji, nieco przemilczanej, wydanej w niewielkim nakładzie, jest większy niż zapowiada jej tytuł. Obejmuje bowiem także syntetyczne ujęcie procesów urbanizacyjnych w latach 1950-1980 oraz ich perspektywy wybiegające w XXI w. Badania obejmują wyodrębniany przez Profesora wymiar demograficzny i płaszczyznę infrastrukturalną, poruszają ich wpływ na obszary wiejskie. Rozwój obu warstw procesów urbanizacji ukazany jest przez zmiany w dynamice i strukturze ludności miejskiej, postępy urbanizacji społeczno-zawodowej oraz przemiany w zakresie infrastruktury osadniczej, narastanie luki infrastrukturalnej i remonto-

²⁹ Zob. A. Andrzejewski m.in.: (współautorzy: K. Dziewoński, B. Malisz): *Le role de la viole et de l'armature urbaine dans la region*. VI e Congres du Conseil International des Economics Regionales – Varsovie 1972, s. 39 (powiel.); (zob. również: „Expansion Regionale”, 60/61, s. 9-18); *Infrastruktura społeczna, jej rola i miejsce w układzie osadniczym*. [w:] *Gospodarka komunalna i mieszkaniowa i jej rola w społeczno-ekonomicznym rozwoju kraju*. SGPiS „Monografie i Opracowania”, nr 30, Warszawa 1974 s. 138-150; *Związki infrastruktury społecznej z rozwojem i rozmieszczeniem mieszkalnictwa oraz infrastruktury osadniczej*. [w:] *Kształtowanie infrastruktury społecznej w Polsce w latach 1971-1980 oraz uwarunkowania i przesłanki jej rozwoju w latach 1981-1985*. Konferencja naukowa, Gdańsk 12-13 czerwca 1979 r. KPP i PS PAN. Uniwersytet Gdański. Gdańsk 1979, s. 25-38.

³⁰ Zob. A. Andrzejewski m.in. (współautorzy: K. Dziewoński, J. Kołodziejski): *Gospodarka i polityka przestrzenna w Polsce*. „Nauka Polska”, nr 1-2, 1986, s. 3-32.

³¹ Zob. A. Andrzejewski: *Procesy urbanizacyjne w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*. Biuletyn KPZK PAN, z. 154, Warszawa 1991.

wej. Zagadnienia te przedstawione są w powiązaniu z podstawowymi uwarunkowaniami gospodarczymi i politycznymi. Adam Andrzejewski wskazuje trudne perspektywy polityki urbanizacyjnej i jej związków z polityką osadniczą m.in. na tle roli samorządu terytorialnego, gospodarki samorządowej i osadniczej. Formułuje również przesłanki praktycznego działania w sferze osadnictwa i polityki osadniczej.

Zalety pióra i postawa badawcza Adama Andrzejewskiego ujawniają się również przez sposób recenzowania starannie dobieganych pozycji literatury z szerokiego kręgu dziedzin i dyscyplin³². W recenzjach i pracy redakcyjno-edytorskiej nie ulegał Profesor pokusie łatwego poprawiania tekstów autorskich, wymagał jednak rzetelności merytorycznej i ponadprzeciętnej formy wypowiedzi. Wykształcił i wychował kilka pokoleń badaczy, polityków i działaczy mieszkaniowych. Chętnie uczestniczył w dyskusjach na tematy mieszkaniowe i osadnicze, które często organizował i podsumowywał. W tekstach publicystycznych potrafił umiejętnie łączyć formę wypowiedzi z naukową precyzją. Do końca życia nie zaprzestawał pracy jako autor, mówca, recenzent, redaktor i edytor, pełniąc rozliczne funkcje w towarzystwach, komitetach, radach naukowych i innych ciałach doradczych polskich i zagranicznych. W złożonym okresie przełomu lat 80. i 90. wskazywał przede wszystkim podstawowe zagrożenia i niejasności w rozwoju mieszkalnictwa i całej sfery osadnictwa w związku z tworzeniem w Polsce gospodarki rynkowej – pozostawał aktywnym badaczem³³.

³² Zob. recenzje A. Andrzejewskiego m.in.: Balicka-Kozłowska H.: *Konstanty Krzeczkowski – badacz życia społecznego*. KiW, Warszawa 1966. „Sprawy Mieszkaniowe” z. 1, 1967, s. 103-104; Litterer-Marwege W.: *Rozwój ludności Polski a planowanie przestrzenne i programowanie gospodarki mieszkaniowej*. PWE, Warszawa, 1967. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 4, 1968, s. 113-114; Nieciński W.: *Perspektywy i problemy budownictwa mieszkaniowego w Polsce*. IBM „Prace”, z. 59 Arkady, Warszawa, 1967. „Ekonomista”, z. 2, 1968, s. 519-521; Cegielski J.: *Stosunki mieszkaniowe w Warszawie w latach 1864-1964*. Arkady, Warszawa, 1968. „Kronika Warszawy”, z. 1, 1970, s. 123-130; Czeczarda W.: *Młode małżeństwo i mieszkanie. Potrzeby i ich zaspokojenie*. KiW, Warszawa, 1978. „Polityka Społeczna”, nr 6, 1980, s. 27-28; A. Poczebott-Odlanicki: *Gospodarka terenami w Warszawie*. PWN, Warszawa, 1979. „Kronika Warszawy”, z. 4, 1981, s. 123-125; *Human Settlements-Key Factor in Economic and Social Development*. Economic Bulletin for Europe. The Journal of the United Nations Economic Commission for Europe. March, 1983 vol. 35, No 1. Pergamon Press. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 1, 1984, s. 99.

³³ Zob. A. Andrzejewski m.in.: *Głos w dyskusji [w:] Dyskusja redakcji „Spraw Mieszkaniowych” i „Życia Gospodarczego” na temat polityki mieszkaniowej przy Okrągłym Stole*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 3-4, 1989, s. 40-60; *Głos w dyskusji. [w:] Ile rynku w mieszkaniach*. „Życie Gospodarcze”, nr 25, 1989, s. 3-8; Wypowiedź uczestnika obrad podzespołu

Trudno oddać dzieło Profesora we wspomnieniu. Powstrzymując się przed refleksjami osobistymi przywołać trzeba niezapomniany tekst *Prace i pasje Adama Andrzejewskiego* autorstwa Juliusza Goryńskiego, który ukazał się także w książce wydanej z okazji 70-lecia Profesora oraz na jego pożegnanie w „Sprawach Mieszkaniowych”³⁴. Pożegnalny charakter mają także wspomnienia o Adamie Andrzejewskim napisane przez Edwarda Kuminka i Witolda Niecińskiego w przytaczanych „Sprawach Mieszkaniowych” i „Polityce Społecznej” oraz w wydawnictwie na 30-lecie Komitetu Prognoz PAN „Polska w XXI wieku”³⁵. Za wieloletnią pracę naukową i społeczną otrzymał Profesor wiele wyróżnień i odznaczeń, a wśród nich m.in. Krzyż Komandorski, Oficerski i Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

W badaniach Adama Andrzejewskiego wnoszących fundamentalny wkład w rozwój myśli mieszkaniowej i osadniczej widać twórcze rozwinięcie podejścia badawczego pionierów polskiej szkoły mieszkalnictwa. Podejścia społecznikowskiego, przesiąkniętego patriotyczną troską o podstawy bytu szerokich rzesz narodu polskiego, podejścia wspartego wiedzą przekraczającą utarte kanony. Wiedzą przyspa-

do spraw polityki mieszkaniowej Okrągłego Stołu [w:] *Dokumenty i materiały Okrągłego Stołu w sprawach mieszkaniowych*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 3-4, 1989, s. 11-13; Głos w dyskusji. [w:] *Dyskusja redakcyjna o współczesnych problemach finansowania budownictwa mieszkaniowego*. (13.03. 1992) „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 1-2, 1992, s. 5-32; *Sily na zamiary. O założeniach polityki mieszkaniowej państwa z prof. Adamem Andrzejewskim rozmawia Teresa Górnicka*. „Polityka”, nr 3(23), 1993, s. I i IV; Głos w dyskusji. [w:] *Społeczne budownictwo czynszowe*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 2, 1994, s. 5-62; Głos w dyskusji. [w:] *Przesłanki i wyniki prognozy ludności do 2050 r.* „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 53, GUS, Warszawa, 1997 s. 48.

³⁴ Zob. J. Goryński: *Prace i pasje Adama Andrzejewskiego* „Kronika Warszawy”, nr 3-4, 1985, s. 9-15; *Mieszkalnictwo - szanse i zagrożenia rozwoju. Profesorowi Adamowi Andrzejewskiemu autorzy*. Zbiór opracowań pod redakcją naukową H. Kuleszy i W. Niecińskiego. PWE, Warszawa 1989, s. 11-18; „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 2-3, 1999, s. 41-47.

³⁵ Zob. E. Kuminek, W. Nieciński: *Prof. dr Adam Andrzejewski*. „Polityka Społeczna”, nr 1, 1999, s. 40; E. Kuminek, W. Nieciński: *Adam Andrzejewski 1914-1998*. „Sprawy Mieszkaniowe”, z. 2-3, 1999 s. 39-40; E. Kuminek, W. Nieciński: *Adam Andrzejewski*. [w:] *Studia nad przyszłością w Polsce w pracach Komitetu Prognoz „Polska w XXI wieku”. Komitet i Jego Twórcy w 30-lecie Komitetu*). Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa 1999, s. 33; zob. także M. Cesarski: *Profesor Adam Andrzejewski 1914-1998*. TUP, Oddział Warszawski. Komunikat nr 1, Warszawa 2000, s. 23-24; M. Cesarski: *Prof. Adam Andrzejewski (1914-1998). Dokonania na niwie spółdzielczości mieszkaniowej*. „Domy Spółdzielcze” j.w.; M. Cesarski: *Adam Andrzejewski (1914-1998)* [w:] *Przeszłość dla przyszłości*. Praca zbiorowa pod red. L. Frąckiewicz. „Śląsk”, Katowice 2001, s. 209-220.

rzającą satysfakcji, godną szacunku, a zarazem narażaną docześnie na niezrozumienie będące tak częstym losem jednostek rozaczających wizję lepszego świata. Odszedł jeden z ostatnich przedstawicieli pokolenia wyrosłego wraz z wielką polską myślą społeczną I połowy XX w., przemawiającą nadal, dającą bodźce do działania.

Pożegnaliśmy człowieka ciepłego, o wielkiej pogodzie ducha idącej w parze z głęboką wiedzą, skromnego, przyjmującego z zażenowaniem dowody uznania i prestiżu, obdarzającego przy bliższych kontaktach rzadko spotykaną sumą nauk. Wielkiemu dorobkowi i wysokiej pozycji naukowej towarzyszył zawsze przyjazny i życzliwy stosunek Profesora Adama Andrzejewskiego do innych ludzi.

Takim pozostanie w naszej pamięci.

*Andrzej Stasiak
Maciej Cesarski*